

**FARG'ONA VODIYSI KULOLCHILIGIDA USTA-SHOGIRD MAKTABI
AN'ANALARI****Kayumov Erkin Kazakbayevich**

*Guliston davlat universiteti, Amaliy san`at va dizayn kafedrası o`qituvchisi
erkin2267@mail.ru, Telefon raqam: (+998 99 367 22 67)*

Annotatsiya: *O'zbekistonning gavhari bo'lgan Farg'ona vodiysi hududi o'zining qadimiy shaharlari, bepoyon dalalari, me'moriy obidalar, go'zal bog'lardagi shirin - shakar mevalari, Chust pichoq va do'ppilari, Marg'ilon do'ppilari, Shahrixon pichoglari, ipakli matolari atlas, adrasi, shoyi, beqasamlari kabi hunarmandchilik mahsulotlari bilan mashhurdir.*

Kalit So'Zlar: *Kulol, loy, tuproq, unsur, amaliy bezak, dastgox, angob, sir, xal, simobdon, usta-shogird, simmetriya.*

KIRISH

Bizga tarixdan ma'lumki o'zbek xalq amaliy bezak san'ati o'zining qadimiyligi, madaniyatining bebaho hamda serqirraligi bilan butun dunyoda o'z o'rniga ega bo'lib kelmoqda. Buni albatta hozirgi kungacha o'z me'moriy obidalarini saqlanib qolgan qadimiy shaharlardagi har bir tarixiy obida, har bir xalq amaliy bezak san'ati namunasi ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan takrorlanmas, bebaho san'at asarlari bo'lib, jahon madaniyati durdonalari qatorida o'z o'rniga ega. Jumladan ko'p asrlar mobaynida orttirilgan moddiy, madaniy va ma'naviy boyligimiz, xususan, o'zbek xalq amaliy bezak san'atining eng ko'p rivojlangan naqqoshlik, ganchkorlik, yog'och o'ymakorligi, tosh-taroshlik, suyak o'ymakorligi, kandakorlik, pichoqchilik, zargarlik, kashtachilik kabi turlari saqlanib qolganligini guvohi bo'lamiz.

Amaliy – badiiy bezak san'ati – o'z nomiga ko'ra amaliyotda, ya'ni turmushda qo'llaniladigan bezak san'ati ma'nosini anglatadi. Amaliy – badiiy bezak san'ati turli xil buyumlar, ko'chalar, maydonlar, o'quv-tabiiy muassasalar, moddiy inshootlarni badiiy bezatish bilan bog'liq. Shuningdek, u insoniyat turmushida shunchalik keng qo'llaniladiki, usiz turmushni tasavvur etish qiyin. Amaliy – badiiy bezak san'ati idish-tovoqlar, kiyim kechaklar, gazmollar bezagi va boshqa turli bezaklarda qo'llaniladi. Amaliy-bezak san'ati nihoyatda qadimiy bo'lib, u kishilarning mehnat faoliyatlari va ehtiyojlari bilan bog'liq holda paydo bo'lgan. Xalq amaliy san'ati juda qadim zamonda paydo bo'lib, xalq hunarmandchiligi tarzida rivojlanib san'atning eng qadimgi rivojlangan va barhayot turi bo'lib kelgan. Amaliy bezak san'at buyumlari, birmuncha erkin ijodkor tafakkuri mahsuli sifatida yaratiladi va u tevarak atrofga fayz kiritishga qaratilgan bo'ladi.

Kulolchilik san'ati mahsulotlari sof toza loydan mo'jizakor go'zallik yaratgan Sharqning eng qadimiy hamda navqiron san'atidir. Albatta bu soz tuproqdan tayyorlangan toza loy, sahovat, halollik, ezgulik timsolidir. Soz tuproq insonlarning barcha ehtiyojni o'z zimmasiga olgan farovonlik, to'kinlik, rizq-ro'z, go'zallikning eng

oliy ko‘rinishi san’atining zaminidir. Chunki agar toza soz tuproq bo‘lmaganida edi insoniyat ham yaratilmasdi, asosiy to‘rt unsur bor ekan-ki hayot bor albatta. Albatta tabiatni asosini tuproq tashkil etmaganida xech qanday jonzod ham, xattoki o‘simlik va daraxtlar ham ko‘karmasdi. Demak, tuproq orqali insoniyat ham birinchi insoniyat yashashi uchun o‘ziga kerakli bo‘lgan maxsulotlarni loydan yasash orqali boshlashganligi aniq.

Qisqa qilib aytsak, tuproq qadim zardushtiy avlodlarimizning “Avesto” kitobida keltirilgan to‘rtta unsur (olov, tuproq, suv, havo) dan biri hisoblanadi. Aytish joiz bo‘lsa, Xudo Odam Atoni ham tuproqdan yasab jon kiritgan ekan. Shuning uchun tuproqdan yasalgan sopol ham insoniyat, hayvonot va nabotot uchun ham ahamiyatlidir. Yana bir tomoni borqi oldin qo‘lda buyumlarni tayyorlangan bo‘lsa, sekin asta turli moslamalar orqali rivojlanib bordi.

Eng dastlabki kulolchilik charxi qoldiqlari ham janubiy Turkmanistondan topilgan. Bu kulolchilik sohasida keskin inqilobiy o‘zgarishlarni yuzaga kelishiga olib keladi. Idishlarning bunday bejirim shaklga ega qilib yaratilish imkoniyatining tug‘ilganligi tufayli ham Nomozgoh V davridan boshlab sopol idishlar kulolchilik charxida yasalgan va ikki yarusli xumdonlarda pishirilgan. Idishlarning turlari ham ancha ko‘paygan. Bular qadah (bokal), choynak, tovoq, tuvak, vaza, xumcha va xumlardan iborat bo‘lgan. Nima sababdan O‘zbekistonning eng janubiy mintaqalarida yuqori sifatli kulolchilik buyumlari tayorlangan? Chunki, O‘zbekistonning janubiy o‘lkalari – hozirgi Surxondaryo viloyati, Tojikiston va Turkmanistonning janubiy qismlari yuksak dehqonchilik va kulolchilik madaniyatiga ega bo‘lgan va dastlabki shahar sivilizatsiyalari tarqalgan o‘lkalarning eng shimoliy chegarasiga kirganligi hozirgi kunda ko‘pchilik olimlar tomonidan tan olinmoqda.

O‘zbekistonning eng qadimgi va yaxshi o‘rganilgani bu Sopollitepa yodgorligidir. Ikkinchi eng yirik arxeologik ob‘ekt bu Jarqo‘ton shaharchasi bo‘lib, u yerda ko‘p yillik qazilma ishlarini olib brogan Akademik A.Asqarov, T.Shirinov va ularning shogirdlari ulkan jahonshumul kashfiyot qilishga muvaffaq bo‘lishgan. Kulolchilik charhida tayorlangan asosan silindir-konus shakldagi idishlar O‘ra Osiyodagi juda ko‘p yodgorliklardan chiqqan, aksariyat olimlar tomonidan miloddan avvalgi ming yillikning o‘rtalariga oid deb hisoblab kelishgan. Bu sana O‘rta Osiyoning ahmoniylar tomonidan zabt etish davriga to‘g‘ri kelgan.

Milloddan avalgi VII-VI asrlaridan boshlab O‘rta Osiyo janubiy hududlarida dastlabki rivojlangan shahar madaniyati tarqala boshlaydi. Bu rivojlangan shahar madaniyatining eng muhim namunasi kulolchilik charhida yasalgan silindr-konus shakliga ega bo‘lgan idishlar bo‘lib, ular qadimgi Baqtriya, Sug‘d, Parfiya va Xorazm hududida ko‘plab uchragan.

Milodning III-IV asrlardan boshlab qadimgi So‘g‘dda avval Buxoro, Samarqand, keyinroq Qashqadaryoga yot madaniyatning asta-sekinlik bilan kirib kelishini ko‘ramiz. Millodning IV asr o‘rtalaridan boshlab Qashqadaryo viloyatida yarmi qo‘lda, qolganlari esa kulolchilik charxida yasalgan idishlar paydo bo‘la boshlaydi. Qo‘lda yasalgan qozonlar alohida ajralib turardi. Qozonlar o‘tga chidamli bo‘lishi uchun yaxshi

gilmoyadan loy qorishmaga mayda qilib tuyulgan sopol parchalari yoki qum solingan. Bu idishni yasash, ayniqsa kuydirish davrida yorilib ketishdan asragan, issiqlikni o'tkazish qobiliyatini oshirgan.

O'zbek kulolchiligi uzoq tarixga, ajoyib an'analar, shakl, mazmun, ijodiy jarayon va o'ziga hos uslubga ega. Kulolchilik hunari loydan, piyola, kosa, tovoq, ko'za, lagan, hurmacha, tog'ora, hum, tandir, buyum, o'yinchoqlar, qurilish ashyolari, qoshinburishlik, metal eritish qoliplarini va boshqalar tayyorlanadigan soha bo'lib, u uzoq tarixga ega. Tuproq jahonning hamma erlarida bo'lgani uchun qulolchilik keng tarqalgan bo'lib, keyinchalik loydan yasalgan idish-tovoqlarni mahsus o'choq hamda humdonlarda pishirganlar. VIII-XII asrlarda qulolchilik O'rta Osiyoda yaxshi rivojlangan. XIV asrdan boshlab O'rta Osiyo teritoriyasida kulolchilik tez sur'atlar bilan rivojlandi. O'rta Osiyoda suvga bo'lgan ehtiyoj katta bo'lgani uchun sopol idishlarni tez sur'atlar bilan ishlab chiqarishga ehtiyoj sezildi. Asrlar osha ularning shakli va bezagi nafislana bordi. Ustalar turli-tuman kulolchilik buyumlarini yasashdan tashqari ularni yuksak did bilan bezay boshladilar. XIX asrda O'rta Osiyoda tojik va o'zbek xalqlari o'rtasida kulolchilik juda keng rivojlanib turli kulolchilik markazlari paydo bo'ldi.

Jahongir Amir Temur O'rta Osiyo xalqlarini birlashtirish orqali milliy madaniyatimizning yo'q bo'lib ketishiga, balki qo'shni yurtlarning rivojlangan madaniyatini, ilmiy saloxiyatini, xalq amaliy san'ati va boshqa san'at turlarini uyg'unlashtirish, olib kelish orqali aloqalarimizni rivojlantirdi. Va xalqimizning madaniyati, san'ati, shu jumladan, Samarqandga yirik-yirik san'atkorlar, shoiru-ulamolarni, hunarmandu-ustalarni to'plab ko'plab jom'e masjidlar, madrasalar, xonaqolar, karvonsaroylar va boshqa ulkan inshootlar qurdirdi.

Shuningdek ushbu xalq amaliy bezak san'ati turlarining turli davrlarda turli xalqlar tomonidan bosqinchiliklari oqibatida ham xalqimiz o'z milliy hunarmandchilik namunalarining, ya'ni har bir xalq amaliy san'at ustalari o'zining o'ziga xos maktablarini yaratgan ustalar tomonidan o'z kasbining mohir ustasi, yaratuvchisi bo'lish bilan birga o'z mahsulotini texnologiyasi va tayyorlash sir asrorlarini usta-shogird ananalari bilan kelajak avlodlarga qoldirib kelishayotganligi buning yorqin namunasidir. Lekin shu bilan birgalikda eng ko'p bizning milliy qadriyat va an'alarimizni, osori atiqalarimizni oyoq osti qilgan, bebaho milliy xalq amaliy san'ati namunalari hamda buyuk allomalarimiz tomonidan bitilgan qo'lyozma kitoblarimizni sobiq Sho'ro tuzumi davrida talon-taroj qilib tashib ketilishi, shu bilan milliy urf-odat va qadriyatlarimizning asta-sekin yo'qolib qetish havfini tug'dirgan edi.

Mustaqillik sharofati bilan bugungi kunda yurtimizda xalqimizning asrlar bo'yi qadoq qo'llari bilan yaratgan ijodiy mehnati natijasida yaratilgan amaliy bezak san'atini ko'z qorachigiday saqlash, qadrlash, ulardan amaliy foydalanish, ular orqali yoshlar estetik didini o'stirish hamda yuksak madaniyatli kishilar qilib tarbiyalashga keng imqoniyatlar yaratilmoqda. Buning misolida huqumat tomonidan bir qancha Qonun va qarorlar qabul qilinib o'zining ijobiy samaralarini ko'rsatmoqda. Ayniqsa, Prezidentimizning 2017 yil 17 noyabrdagi "Hunarmandchilikni yanada rivojlantirish, hunarmandlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi

farmoni oilaviy tadbirkorlik, hunarmandchilik bilan shug'ullanayotgan insonlarga shart-sharoitlar yaratishda keng imkoniyatlar eshigini ochdi. Jumladan unda O'zbekiston xalqlarining boy madaniy merosi va tarixiy an'analarini to'liq saqlab qolish va ko'paytirish, milliy hunarmandchilik, xalq badiiy va amaliy san'atini yanada rivojlantirish, hunarmandchilik faoliyati bilan shug'ullanuvchi fuqarolarni har tomonlama ko'llab-quvvatlash bo'yicha maqsadli va kompleks chora tadbirlarni amalga oshirish, shu asosda aholi, ayniqsa yoshlar, ayollar va kam ta'minlangan oilalar bandligini ta'minlash maqsad qilib qo'yilganligini ko'ramiz. Hamda qulolchilik mahsulotlari turizm salohiyatining ham asosiy bo'g'inlaridan biri ekanligi inobatga olinib, 2019 yildan boshlab NamDUning san'atshunoslik fakulteti qoshida kulolchilik bo'limiga talabalar qabul qilindi. Bu bilan milliy qadriyatlarimizni, an'analarimizni yana bir bor dunyo yuzini qayta ko'rishiga imqon yaratilganligini yorqin namunasidir. Qulolchilik san'ati ham amaliy san'atning rivojlangan turlaridan biridir. O'zbekiston kulolchilik san'atining eng boy merosini saqlab qolgan maskan hisoblanadi, chunki zamonaviy an'anaviy va noan'anaviy kulolchilik san'ati (XIX asrda tarixan shakllangan) vakillarida mahalliy madaniyatning tarixiy qatlamlariga qiziqishlari kuzatilmoqda.

O'zbekistonda qadimdan har vohaning hunarmandchilik markazlari vujudga kelib shakllangan. Axsiket — Farg'onadagi katta shaharlardan biri sifatida IX-X asrdagi Axsiketning sirlangan badiiy kulolchiligi go'zallik namunasi sifatida oq fondagi nafis shakllarda ishlangan. Ishlab chiqarish uslubi bo'yicha kulolchilik ikkita asosiy turlarga bo'lingan – sirlangan va sirlanmagan. Sirlanmagan kulolchilik qadim tarixga ega. VIII asr oxiri – IX asr boshida Movarounnahr shaharlarida sirlangan kulolchilik keng tarqalgandi. IX-XVIII asrlarda ushbu uslub badiiy kamollikka va yuqori texnologik sifatga ega edi. Farg'ona vodiysida asosiy qulolchilik maktablari va markazlar tashkil topdi, bunda qulolchilikda an'anaviy moviy rangdagi ishqorli sir tayyorlash yo'lga qo'yilgan, ammo ular o'ziga xos bezak-naqshlari va buyumlarning xilma-xilligi bilan ajralib turadi. Badiiy kulolchilik san'ati har tomonlama qo'llab-quvvatlanmoqda va targ'ib etilmoqda, uning yanada rivoj olishi uchun qulay sharoitlar yaratilmoqda. Shu maksadda respublikamiz xukumatining kator xujjatlari Vatanimizning har tomonlama jahon andozalari asosida rivojlanishga karatilmokda. Jumladan, yoshlarga ta'lim-tarbiya berishda madaniyatimiz, kadriyatlarimiz, milliy san'atimiz namunalaridan, otabobolarimiz tomonidan yaratilgan va butun jahonga mashhur bo'lgan ajoyib san'at namunalaridan keng foydalanishga katta ahamiyat berilmokda. Ajdodlarimiz tajribalari yoritilgan adabiyotlarni ham etarli deb bo'lmaydi. Bundan tashqari ajdodlarimiz boy tajribalarini hozirda hunar o'rgatilayotgan joylarda chunonchi: oliy o'kuv yurtlari, o'rta maxsus kasb-hunar ta'lim muassasalarida, shaxsiy usta-shogird asosida o'rgatilayotgan ustaxonalarda, qo'shimcha ta'lim muassasalarida usta va shogirdni sharqona odobi to'liq o'rgatilmasligi o'quvchi-yoshlarimizni ahloq-odobiga va bilim darajasiga, umuman ular ma'naviyatining shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatilayotganligining guvohi bo'lamiz. Shuning uchun ajdodlarimiz qoldirgan ma'naviy merosidan to'g'ri va unumli foydalanish lozim. Shunda ajdodlarimiz ma'naviy merosiga bo'lgan hurmat-e'tibor kuchayadi hamda o'z yurtiga bo'lgan mehri oshadi.

Mustaqillik davrida kulolchilik ustaxonalari qaytadan tashkil etilib, unda usta shogird maktab va o'quv ishlab chiqarish markazlari tashkil etilib u erda xalq amaliy san'ati ustalari shu qatori kulollar tayyorlaydigan kurslar tashkil etildi. Qadimiy an'anaviy kulolchilik maktablarining bezash ishlari bilan amaliy tarzda texnologik sir-asrorlarini mashhur kulollar yoshlarga sidqidildan o'rgata boshladilar. Farg'ona vodiysida kulolchilikning an'anaviy badiiy va ishlab chiqarish usullari qayta tiklanib, sirli kulolchilik mahsulotlarini tayyorlash yo'lga qo'yildi. Yoshlar o'rtasida hunarmandchilikni rivojlantirish va "Usta-shogird" maktabi faoliyatini muvofiqlashtirish yurtimizning boy madaniy merosi va tarixiy an'alarini to'liq saqlab qolish va rivojlantirish, milliy hunarmandchilik faoliyatini kengaytirish maqsadida so'nggi yillarda Rishton kulolchilik maktabi yanada rivojlandi. Usta Ibrohimjon Komilov, Bobojon Nishonov, Hakimjon Sattorov, Rustamjon Usmonov, Alisher Nazirov, Sharofiddin Yusupov, Tohirjon Haydarov hamda G'urumsaroy kulolchilik maktabi namayondalaridan Maqsutali Turobov, Vahobjon Buvaev singari mashhur kulollar o'zlari yaratgan kulolchilik mahsulotlari bilan barchani hayratga solib o'z maktablarining davomiyligini ta'minlashmoqda.

Ularning sayi harakatlari tufayli o'ziga xos kulolchilik maktablarini qayta rivojlantirib, xalq amaliy bezak san'atida o'z asarlarini yaratish bilan birgalikda ajoyib shogirdlar etkazib berishayotganligi quvonarli holdir albatda. Farg'ona kulolchilik maktablari boshqa shaharlar kulolchilik maktablaridan o'ziga xos usuli, naqsh kompozitsiyasi, koloriti, dinamikligi bilan kishilarda alohida o'rin tutadi. Jumladan yangi avlod vakillaridan esa asosan Toshkent maktabi kulolchiligi maktabini uyg'unlashuvini ko'rishimiz mumkin. Chunki asosan oliy ta'lim poytaxt oliy o'quv yurtlarida bo'lganligi sababli yosh avlod vakillari kulolchilikning umumlashgan holdagi maktabga xos bo'lgan keng ko'lamli ilmlarni egallab milliy qadriyatlarimizni qaytadan jahon hamjamiyatida e'tirof etilmoqda.

Albatta usta-shogird an'alarini davom ettirish tufayli ajdodlarmizdan qolgan moddiy madaniy meros bo'lgan kulolchilik buyumlari xalqimizning buyukligini, ilmiy tomonlama ham hunarmandchilik san'ati bo'yicha yuksak muvafaqqiyatlarga loyqligini arxeologik tadqiqotlar hamda hozirgi kunga qadar saqlanib qolgan me'moriy obidalarimizdagi me'moriy bezaklar orqali ko'rishimiz mumkin. Albatta usta-shogird an'analari kelajak avlodga o'zligini anglashga, kimlarni ajdodlari ekanligimizni ham yetkazib berish uchun nazariy va amaliy tushunchalar berishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Prezidentimizning 2017 yil 17 noyabrdagi "Hunarmandchilikni yanada rivojlantirish, hunarmandlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni
2. Xalq me'morchiligi. D.Nozilov. Toshkent-1982. "Fan" nashriyoti
3. Loyihalash. X.Umarov. Toshkent-2018. "INFO CAPITAL GROUP"

4. Ruzinov, B., & Abdullayev, A. (2021). Ko'hna Axsikent. Obshchestvo i innovatsii, 2(2/S), 692-698.
5. Ro'zinov, B. A., Nuriddinov, B. X., & Karimboyev, X. Q. O'. (2021). Moddiy madaniy meros ob'ektlari orqali talabalarning milliy qadriyatlarimizga bo'lgan mehrini uyg'otish. Academic research in educational sciences, 2(3), 99-108.
6. Ruzinov, B. A. (2022). Akhsikent Earthquake. Texas Journal of Multidisciplinary Studies, 9, 209-212.
7. Ro'zinov, B. A., Nuriddinov, B. X., & Umarov, X. (2021). Farg'ona vodiysi amaliy san'atining ta'lim tarbiyadagi O'RNI. Academic research in educational sciences, 2(3), 117-123.
8. Olimjon o'g'li K. D. IMPROVING MODERN METHODS OF TEACHING ENGINEERING GRAPHICS //INTELLECTUAL EDUCATION TECHNOLOGICAL SOLUTIONS AND INNOVATIVE DIGITAL TOOLS. – 2025. – T. 3. – №. 33. – C. 68-70.
9. Ch S., Xamidov D. O. AUTOCAD DASTURINING UCH O 'LCHAMLI LOYIHALASH IMKONIYATLARI." MODELING" PANELI BUYRUQLARI." VISUAL STYLES"," VIEW" PANELI BUYRUQLARI VA ULARNING IMKONIYATLARI //Экономика и социум. – 2023. – №. 5-2 (108). – C. 325-329.
10. Xamidov, D. (2024). THE IMPORTANCE OF TEACHING. ENGINEERING ENGINEERING COMPUTER GRAPHICS" IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS." International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING, 4, 320-323.
11. Rustambek o'g'li K. D. USING NEURAL NETWORKS TO ANALYZE THE CREATIVE PROCESS //INTELLECTUAL EDUCATION TECHNOLOGICAL SOLUTIONS AND INNOVATIVE DIGITAL TOOLS. – 2025. – T. 3. – №. 33. – C. 63-67.
12. Alikulovich B. A. Subject Training Disciplines as a Means of Forming Professional Competence in Future Teachers of Fine Arts //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – T. 25. – №. 3. – C. 8965-8989.
13. Alikulovich B. A. Development of Professional Competence of the Pedagogue through Visual Means //American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157). – 2023. – T. 1. – C. 438-442.
14. Boxodirovna, K. D. (2025). KOMPOZITSIYA FANINI O 'QITISHDAGI INNOVATSION USULLARINING AHAMIYATI. YOSH OLIMLAR, MAGISTR VA IQTIDORLI TALABALARNING ILMIY FAOLIYATINI OSHIRISHDA ULARGA QARATILGAN KREATIV G 'OYALAR, YECHIM VA TAKLIFLAR, 3(26), 35-39.
15. Bo'riboyeva, D. N. (2023). Muhandislik grafikasi fanlarini o'qitishda zamonaviy grafik dasturlardan foydalanish metodikasi. PEDAGOGIKA Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy–nazariy va metodik jurnal.
16. Bo'riboyeva, D. N. (2023). Muhandislik grafikasi fanlarini o'qitishning innovatsion usuli. Buxoro davlat universitetining "Pedagogik mahorat" ilmiy nazariy va metodik jurnali, (2).
17. Norboy, B. D. (2023). DEVELOPMENT OF STUDENTS'GRAPHIC COMPETENCE IN TRAINING ENGINEERING GRAPHICS. International Journal of Pedagogics, 3(12), 145-147.

18. Norboy, B. D. (2024). DEVELOPMENT OF STUDENTS'GRAPHIC COMPETENCE USING INTERACTIVE METHODS. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS, 5(02), 44-47.
19. Xoljigitovich, M. I. (2025). INTERYERDA KOSHINLI BEZAK TURLARIDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI. MASTERS, 3(3), 41-46.
20. Pardaboyevich, Jumaboyev Nabi. "O 'QUVCHILAR IJODIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY TEXNALOGIYALARNING O 'RNI." WORLD OF SCIENCE 6.11 (2023): 87-90.
21. Kazakbayevich K. E., Baxromjon o'g'li A. B. FARG 'ONA VODIYSI KULOLCHILIGI AN'ANALARI //THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH. – 2025. – T. 3. – №. 35. – C. 94-101.
22. Kazakbayevich, K. E., & Baxromjon o'g'li, A. B. (2025). FARG 'ONA VODIYSI KULOLCHILIGI AN'ANALARI. THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH, 3(35), 94-101.